

~~nkunx ma kellimtek xojn. Flus ma rridx, Bambin, ghax il flus zerriegħa tad dnuh, kif kont nġhid f'zoghżiti u għadni nġhid sal lum. Ma rridx anqas ġieh u xaraf, ghax nibza' li b'hekk immaqdar lil għajri. Taf x'irrid? Ir-ridek iżżommni qawwi u shih bħal ma jien issa, halli nibqa' niffah naħdem biex ma nkun ta' taqmid għal hadd. Bambin, hallili saħħti biex ma nkunx ta' xkiel għal-ohrajn. U jekk trid, qawwili qalbi, biex fit tigrub ma niksirlekk kliemek. Inti taf kemm jiena dgħajjef u kemm fiha tigrub id-dinja'.~~

* * *

~~Dak il hin nisma': "Bub, bub!" fuq il-bieb ta' barra. U lehen ta' ti fei jgħajjat: "Hoobz!" U mat taħbita u l-għajta ndhixt u ftaħt għajnejja. Sibt ruhi mhux fil-Għar ta' Betlehem, imma d-dar, mimdud fi friexi. "Jahasra! Kienet holma!" għedt go qalbi. "Kemmu hu sabih Betlehem sa-hansitra fil-holm! *Natum videte Regem Angelorum. Venite adoremus; venite adoremus; venite adoremus Dominum!*"~~

PAWLU.

OQBRA, GĦADAM, U MEJTIN

(2 ta' Novembru)

Ah, jahasra! Kemm aħna msejkna, aħna n-nies tad-dinja! Nitwieldu min-għajr ma nafu. Nġhaddu ħajja ta' taħbit, xogħol u dwejjaq. Xaġħarna jibjad; wiċċna jitkemmex; snienna jaqgħu; għajnejna jitgħammxu. U hekk, min jixjiegħ, nixjiegħu. U fl-aħħar, mingħajr ma rridu, immutu! X'wixx fiha l-ħajja, ladarba mid-dinja ma għandna xejn tagħna, anqas biss ħajjitna? Anqas biss ġisimna? X'nigħu naghmlu f'dan il-wied tad-dmugħ u baħar ta' l-imrar?

Jekk ilek ma tara lil xi hadd mejjet, int li qiegħed taqra, hu rajja, u meta tkun taf li miet xi hadd fil-ħāra tiegħek, mur arah. Ghax fid-dawl li tagħti l-mewt, tagħraf id-dlam li fiha l-ħajja!

Issa naqbdu haġ'ohra.

Qabel ma l-Lhud hatfu l-aħjar art-tijiet ta' Palestina lill-Għarab, minn Ġerusalem għal Gaffa kien hemm triq tal-hadid, jew bit-Taljan, *ferrovija*. Kienet titlaq minn qrib Ġerusalem u tibqa' sejra mal-wied il-wied, qalb l-

igbla. Toħroġ minn bejn l-iġbla għal nofs ta' wetgħna u tibqa' sejra Lidda, u minn Lidda għal Gaffa, tul ta' ħamsa u ħamsin mil.

Kif toħroġ mill-wied, tieqaf fil-Waqfa ta' Għartuf. Kif titlaq minn Għartuf, meta tħares lejn il-lemin, x'hin tkun riekeb, fuq għolija tawwalija, tara dejr kbir b'ħatna twieqi, u statwa tal-bronz, sewda sewda, fuq il-bejt. Dak id-dejr huwa skola. Skola tal-Biedja, tal-Patrijarka ta' Ġerusalem, Mons. Gori O.F.M., u madwaru għandu art tul ta' ħames mili u ta' milejn wisa', li jaġħmlu kollox għaxart im-ġiel imrebbgħin.

Jien għamilt erba' snin nġħallem xi haġa f'dik l-iskola. U billi l-Fellaħin kienu jigu jidirsu l-qamħ hemm, bil-makna ta' l-iskola, u l-art li kienu jidirsu fuqha kienet immejla lejn il-wied, darba waħda tlaħt lid-Direttur iħallina, lili u lit-tfal, dik il-biċċa art, waqt il-logħob, inwittuha. "Hekk", għedtlu jien, "il-Fellaħin ikollhom aħjar fejn jidirsu, u t-tfal ikollhom il-

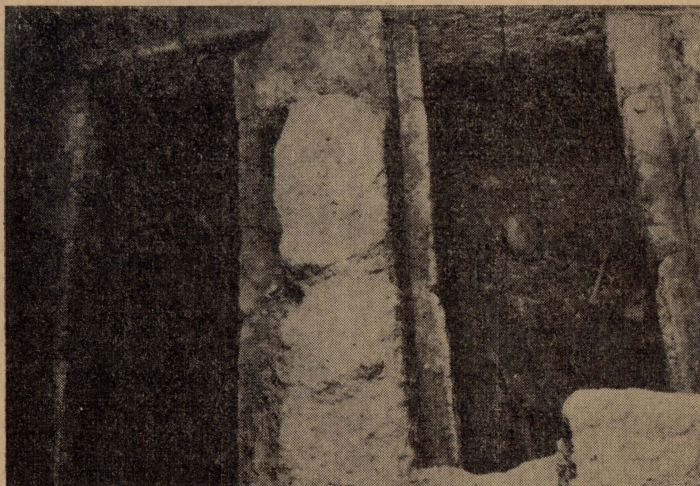
wisa' għall-football, fejn jilagħbu, wkoll''.

Id-Direttur qalli iwa. Għalhekk, hriġna l-ghodda mill-maħżen — qfief, fisien, ilwieh u mghaḥaq. U żewġ karretti daqs dinja, jimxu fuq il-hadid— u wara nofs inhar, għawd li nilgħabu, bdejna x-xogħol.

Qassamt lit-tfal. Min iħaffer, min igeddes il-hamrija, min jagħzel il-ħaġar u min igerbu naħa waħda. Meta rajt li kelli haġar biżżejjed, bnejt hajt, għoli n-naħa tan-niżla u baxx in-naħa tat-telgħa. Irmajna fuqu l-hadid u fuq il-hadid il-karretti. Bdejna nimlew il-karretti bil-hamrija u nferrgħu-hom taħt il-ħajt, darba din, u darba dik in-naħa. Meta jimtlew iż-żewġ

blat. Kxiġniet u fiħ deħret bħal trin-ka. Bqajna nħffaru u l-blat sibniet maqtuġh donnu kien hemm xi menqa. Fraħt wisq, għax ħsibtha li kienet menqa, għax kieku konna nimlewha bl-ilma u nġumu fiha fis-sajf; imma kienet ferħa bla temma.

Fil-ħajt tal-menqa, x'ħin bqajna nħffaru, sibna bieb żġħir maġħluq b'biċċa kolonna. Qlajnieħa u sibna kamra mħaffra fil-blat. Fil-hitan ta' ġewwa, kien hemm disa' ħofor, donnoħom fran. Kienu oqbra. Wieħed kien għadu maġħluq b'ħaġra mkahħla u l-oħrajn miftuħa. Mal-hitan, fl-art, kien hemm għadd ta' *sarkofagi*: bħal kaxex żġħar tal-ħaġar, bil-ġħatu, u ġewwa fiħom: għadam, għadam, għa-

"IFTAKAR JA BNIJEM, LI TRAB GĦAD TRID ISSIRI!"

Żewġt oqbra li nsabu l-Palestina bit-trab u l-għadam ta' nies li mietu aktar minn elf sena ilu.

naħat, nibni hajt ieħor bħal ta' l-ewwel, inrikkbu fuqu l-karretti, nimlew il-hamrija u nferngħu, u bqajna sejjrin hekk sakemm għamilna setaħ wati, kbir u sabiħ tġħidx kemm.

Meta kellna ffit anqas min-nofs ix-xogħol, in-naħa tat-telgħa, sibna l-

dam tal-bnedmin. Biċċiet tar-rjus, qasab tas-saqajn, għekiesi tas-swaba u snien ma jingħaddux. Għadam immermer. Taqbad għadma, tiffarrak bejn subġħajk, donnha għoqda zokkor ismar. Id-Direttur baġħat għal wieħed Giżwita mill-iskola ta' l-Arkeo-

logħa ta' Gerusalem biex jara l-qabar. Qal li dak kien qabar Lhudi li wara bdew jidfnu fih l-Insara. Li kien ilu mitluq, mill-anqas, elf u hames mitt sena!

* * *

Drabi kont immur, nidhol fil-qabar wahdi, noqghod nara l-ghadam u nahseb. Il-qiegh tal-fran jew *kokim*, kien milksi b'ghabra ratba, donnha nuhhala rqiqa jew irmied. Kien it-trab tal-igisma tal-mejtin. "Kemm qlub hawn f'din il-ghabra," kont nghid wahdi; "qlub li habbew u baghdu, li hassew ferh u niket... u issa kollox ghadda... u ilu li ghadda elf u hames mitt sena! Kemm ghajnejn hawn f'dan it-trab, li drabi xeghlu bid-dawl tal-ferh u drabi xxarrbu bid-dmugh tan-niket! U issa kollox intemm! Dan il-ghadam kien nies, hajjin, bhal ma jiena hajj jien issa. Jekk kienu rgiel, kemm hartu u ghażqu, zergħu u hasdu, f'dan ir-raba! Jekk kienu nisa, kemm il-darba niżlu u telghu ma' dil-mogħdija biex igibu l-ilma mill-bir li hawn gol-wied!

Hbieb tiegħi u hutu," kont nghidilhom, "x-vendetta għamlet minnkom in-natura! Għaxtu hamsin... jew sittin... jew sebgħin sena, u issa ilkom mejtin elf u hames mitt sena!"

U giet li kont nibda nibki. Nibki ilhom u nibki lii nnifsi, għax naf li dak u għaddew minnu huma, u li jin-sabu fin issa, għad irrid nghaddi minnu u nkun masab fih, jien! Imsej-kna, ahna, in-nies tad-din, a!

* * *

X'jismek, xbin: tiftakar meta miet ir-Re Gorg VI ftit snin ilu? Il-ghada li miet ir-Re, għamel taħdita fuqu Churchill. Fost hwejjeg oħra qal li r-Re "kien miexi id f'id mal-Mewt, u l-Mewt giet haditu bhal habiba." Hekk jehtieg li nkunu ahna. Nimxu dejjem id f'id mal-Mewt. Nahsbu dejjem fiha. Kull ma naghmlu, inqisuh u niżnuh qabel bil-qjes u fil-miżien tal-Mewt. Biex meta tiġi, ngħidulha "Merħba bik! Hawn ahna." U bil-wasla tagħha ma ninhasdux.

ELSIE.

~~LI MA KIENUX IL-FRANĠISKANI~~

~~Meta Kostantinu bin Santa Liena, ra x xemx toħrog ir-raġġi għamla ta' Salib minn wara shaba, ha din id dehra bi twissija minn Alla; u bl-egħliema tas Salib rebah u sar Imperatur. Wara giegħel li d-Djiena Nisranija ssir id Djiena ta' l-Imperu Ruman, fejn kien jahkem huwa.~~

~~Il-Palestina wkoll kienet taħt l-Imperu Ruman u n-nies ta' hemm ukoll fil-kotra saru Nsara. Għal habta tas-sena 320 Santa Liena, għad li xiha ta' 64 sena, marret hi nfisha l-Palestina u bniet knejjes fuq l-Imkejjen Imqaddsa u għaniethom bil-gid. Imma fis-sena 614, harrieb aħrax mill-~~

~~Persja, jismu Kosroas, habat għall-Palestina u għeleb lir-Rumani u qatel wisq Qassisin u Rhib. Haraq u garraf il-knejjes kollha barra minn ta' Betlehem; karkar lejn il-Persja eluf ta' Isiera fosthom 3,000 subien u bniet zghar. Ghaddew 24 sena u regghu habtu għall-Palestina l-Misilmin. U dawn ma kienux horox wisq ma' l-Insara, imma fis-sena 1010 sar sultan wieħed Mislem, mignun, jismu Hakem, li mgiegħel minn xi Lhud, kisser sal-blat il-Qabar ta' Kristu u garraf kemm knejjes kienu nbnew. Imbagħad bdew dawkl il-gwerer tas-Salibin, jew bit-Taljan "Crociati", meta~~